

Izvirni znanstveni članek/Article (1.01)

Bogoslovni vestnik/Theological Quarterly 84 (2024) 3, 525—544

Besedilo prejeto/Received:06/2024; sprejeto/Accepted:09/2024

UDK/UDC: 27-23:81'25

DOI: 10.34291/BV2024/03/Krasovec

© 2024 Krašovec, CC BY 4.0

Jože Krašovec

Pot do novega katoliškega prevoda Svetega pisma (2024) med teorijo in prakso

The Way to a New Catholic translation of the Bible (2024) between Theory and Practice

Povzetek: Poglavitni izziv za vsak komentiran prevod Svetega pisma so problemi tekstne kritike izvirnega besedila v hebrejščini, aramejščini in grščini. Drug zahteven izziv je dvatisočletna tradicija hermenevtike in specifične potrebe sodobne splošne in biblične znanosti. Še en pomemben izziv je razvoj prevodnega jezika, ki je vse bogatejši s filološkimi študijami, književnostjo in literarno kritiko. V obdobju od leta 1980 do leta 2024 sta pri nas nastala kar dva prevoda Svetega pisma. Leta 1996 je izšel komentirani ekumenski prevod Svetega pisma, ki je dobil podnaslov „Slovenski standardni prevod“ (SSP). Ta prevod je bil pripravljen delno po načelu *ad verbum*, delno po načelu *ad sensum*, ker so nekateri prevajalci kljub drugačnemu dogovoru slog izvirnika zavestno spreminjali. Pri pripravi uvodov, opomb, referenc in dodatkov na koncu knjige smo se večinoma oprli na francoski ekumenski prevod Svetega pisma iz leta 1977 (TOB). V letih od 2006 do 2024 smo z mandatom Slovenske škofovske konference skrbno pripravljali nov komentirani prevod. Tako smo po desetletjih pričakovanja dobili končno verzijo uradnega prevoda Svetega pisma, ki bo osnova za liturgične priročnike in za rabo v študijske namene. Ta prevod sledi načelu točnega prevoda po izvirniku na jezikovni, pomenski in literarni ravni, glede osnovne strukture besedil in razčlenitve z vmesnimi naslovi pa se drži svetovno razširjene francoske *La Bible de Jérusalem* (BJ) iz leta 2000. Tej izdaji smo sledili tudi pri sestavljanju in prirejanju uvodov, opomb, referenc ter bogatih dodatkov na koncu knjige. Naš novi, uradni prevod Svetega pisma prejšnjega, ekumenskega ne ukinja, ampak ga v vseh bistvenih postavkah dopolnjuje. To je končno razvidno že iz dejstva, da so pri obeh francoskih tipih komentiranega prevoda v veliki meri sodelovali isti strokovnjaki s celotnega francoskega govornega področja po vsem svetu. Novi slovenski prevod Svetega pisma francosko izdajo dopolnjuje – in jo po obsegu referenc ter usklajenosti sistema redakcije tudi presega.

Ključne besede: slovenski standardni prevod (SSP), katoliški prevod (2004), prevajanje *ad verbum*, prevajanje *ad sensum*, tekstna kritika, Septuaginta, Vulgata,

Luthrov prevod 1534, *King James Version* 1611, *La Bible de Jérusalem* 2000, standardizacija bibličnih lastnih imen

Abstract: A major challenge for any annotated translation of the Bible is the problem of textual criticism of the original text in Hebrew, Aramaic and Greek. The second challenge is the two-thousand-year tradition of hermeneutics and the specific needs of contemporary general and biblical scholarship. The third major challenge is the development of the language of translation, which is increasingly rich in philological studies, literature and literary criticism. Between 1980 and 2024, we have produced two translations of the Bible. In 1996, an annotated ecumenical translation of the Bible was published, which was subtitled the "Slovene Standard Translation" (SSP). This translation was prepared partly *ad verbum*, partly *ad sensum*, because some translators consciously altered the style of the original, despite the different agreement. In the preparation of the introductions, notes, references and appendices at the end of the book, we have relied mainly on the 1977 French Ecumenical Translation of the Bible (TOB). From 2006 to 2024, we have been working very carefully on a new annotated translation with the mandate of the Slovenian Bishops' Conference. Thus, after decades of anticipation, we have the final version of the official translation of the Bible, which will be the basis for liturgical manuals and study purposes. This translation follows the principle of an exact translation from the original on the linguistic, semantic and literary level, and adheres to the world-wide French *La Bible de Jérusalem* (BJ) of 2000 in terms of the basic structure of the texts and the breakdown with intermediate headings. This edition has also been followed in the compilation and editing of the introductions, notes, references and extensive appendices at the end of the book. Our new, official translation of the Bible does not, however, abolish the previous, ecumenical translation, but complements it in all essential respects. This is evident from the fact that the same scholars from the whole French-speaking world have been involved in both types of commentary. The new Slovenian translation of the Bible complements and surpasses the French edition in the range of references and the consistency of the redaction system.

Keywords: Slovene Standard Version (SSP), Catholic translation (2004), translation *ad verbum*, translation *ad sensum*, textual criticism, Septuagint, Vulgate, Luther's translation 1534, *King James Version* 1611, *La Bible de Jérusalem* 2000, standardization of biblical proper names

1. Uvod

Podobno kot v Franciji in več drugih državah sta v Sloveniji zdaj na voljo dva komentirana prevoda – ekumenski prevod iz leta 1996 in uradni katoliški prevod iz leta 2024.¹ Celoten postopek, od pobude leta 1980 do izida ekumenskega prevoda Svetega pisma leta 1996, je natančno opisan v monografiji, ki je z naslovom *Med izvirnikom in prevodi* (Krašovec s sodelavci 2001) izšla leta 2001. Ekumenski prevod iz leta 1996 in novi uradni katoliški prevod iz leta 2024 se v mnogo pogledih dopolnjujeta in tako naš verski in kulturni prostor bogatita. S tem smo dobili izvedbo dveh paradigem prevajanja in komentiranja Svetega pisma, ki sta značilni za celotno zgodovino judovstva in krščanstva – od antike do danes. Ekumenski prevod v slovenskem in v srednjeevropskem prostoru v marsičem spominja na Luthrov prevod (1534) in na nemško individualistično ideološko izročilo, osredotočeno na doktrino o opravičenju in postavko *sola scriptura*.

Novi uradni, katoliški prevod iz leta 2024 medtem z izrazitim in celostnim obratom k virom (*ad fontes*) izvirnega svetopisemskega besedila ter bogate in ustvarjalne razlage Svetega pisma pri cerkvenih očetih uveljavlja vsestransko univerzalno, torej katoliško razsežnost iskanja edinosti – in sicer z odprtim vrednotenjem vseh, ne zgolj selektivno izbranih virov bogate zapuščine judovstva in krščanstva. To velja tako za prevajanje in razlago besedišča, metafor, simbolov, sloga in retorike kot tudi za dediščino kulture in splošne znanosti. V pestri družbi drugih evropskih prevodov ta prevod v bistvenih postavkah sledi zgledu literarne tradicije angleške (*Authorized King James Version* (1611), ki po vsem svetu že 400 let deluje kot najmočnejša gonilna sila za razvoj jezika, literature, drugih umetnosti in znanosti.

V predgovoru in glavnem uvodu naš novi, uradni katoliški prevod Svetega pisma nudi izčrpne podatke o okoliščinah, postopku nastajanja in značilnostih tega obsežnega in zahtevnega dela. Med dve leti trajajočim delom sklepne usklajevalne redakcije se je ponudila še priložnost, da sem pripravil knjižico z naslovom *Okoliščine nastanka in značilnosti celotnih slovenskih prevodov svetega pisma*, ki je izšla skupaj z novim prevodom Svetega pisma (Krašovec 2024). Povod za to je pred dvema letoma dala prof. dr. Nike Kocijančič Pokorn z vabilom v okviru Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, da za monografijo *Zgodovina slovenskega literarnega prevoda* (Kocijančič Pokorn, Grošelj in Mikolič Južnič 2023) napišem prispevek o prevodih Svetega pisma v obdobju po reformaciji (Krašovec 2023, 109–127). Univerza v Ljubljani je novembra leta 2023 vsem avtorjem monografije *Zgodovina slovenskega literarnega prevajanja* podelila priznanje »za najodličnejši raziskovalni dosežek Univerze v Ljubljani v letu 2023«.

Na začetku vsakega projekta prevoda Svetega pisma morajo prevajalci in drugi sodelavci razrešiti vprašanje, na katere vire se bodo oprli. Danes je samoumevno, da ne prevajamo iz prevodov, kot sta grški prevod Stare zaveze (Septuaginta) iz

¹ Gl. *Sveto pismo: Stara in Nova zaveza*. Jeruzalemska izdaja. Urednik Jože Krašovec. Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca; Družina, 2024. Za to končno izdajo je bilo besedilo vseh petih zvezkov prvotne izdaje pregledano in usklajeno.

sklepnega obdobja Stare zaveze ali latinska Vulgata s konca četrtega stoletja, temveč iz izvirnih jezikov: Staro zavezo torej iz hebrejščine, aramejščine in grščine, Novo zavezo iz grščine. Zaradi vračanja k virom (*ad fontes*) morajo vsi prevajalci toliko bolj upoštevati vsaj tri med seboj povezane okoliščine. Prvič, povečan obseg in pomen znanosti tekstne kritike, ki poleg izvirnika vključuje starejše prevode Svetega pisma. Drugič, pričakovanje bralcev potencialnega prevoda Svetega pisma, da bo prevod ustrezal najvišjim standardom visoko razvite knjižne ravni prevodnega jezika, skupaj z vso dediščino zgodovine literarne kritike. Tretjič, judovsko in krščansko doktrino, da izvirno besedilo Svetega pisma ni nastalo kot ‚zasebno‘ ustvarjalno delo, pač pa po posebnem navdihu – kot Božja beseda.

Najbolj brezpogojno so notranjemu imperativu, da v svojem imenu ne smejo zapisati niti črke, temveč samo to, kar so po navdihu prejeli od Boga, sledili preroki. Posledica tega njihovega prepričanja je, da tako v judovstvu kot krščanstvu Sveto pismo velja za ‚knjigo knjig‘, ki je v vsebinskem in oblikovnem pogledu nedotakljiva in nespremenljiva. Zato prevodi Svetega pisma za potrebe skupnosti nikoli niso veljali za zasebni podvig predrznih posameznikov, pač pa kot privilegij posebnega poslanstva, ki ga izbrani prevajalci prejmejo od skupnosti verujočih skupaj z neizmerno moralno odgovornostjo. S to zavestjo so prevajalci celotno Sveto pismo doslej prevedli v 736 jezikov, Novo zavezo v dodatnih 1658 jezikov, manjše dele Svetega pisma pa še v dodatnih 1264 jezikov (Wycliffe Global Alliance).

Po vseh dosedanjih objavah o okoliščinah priprave in značilnostih vseh sedmih celotnih slovenskih prevodov Svetega pisma se zdi smiselno, da v tej strokovni predstavitvi temeljne podatke, ki so navedeni v predgovoru in glavnem uvodu izdaje novega prevoda Svetega pisma, dopolnim z ugotovitvami, ki se v izdajah prevodov Svetega pisma pojavljajo bolj redko. Osredotočil se bom na predstavitev izvornih osnov našega prevoda v več kakor tisočletni zgodovini nastajanja Svetega pisma in v več kakor dvatisočletni zgodovini prevajanja Svetega pisma v različne jezike.

2. Meje pluralizma v pristopih k prevajanju Svetega pisma

Cilj prevoda Svetega pisma je ustvariti besedilo v drugem jeziku v približno enakem slogu, kot je slog izvirnika. Ko razpravljamo o pristopih k prevajanju, upoštevamo dejstvo, da so različne svetopisemske knjige nastale kot rokopisi, ki so bili večkrat prepisani in vključeni v večje literarne enote. Rokopisi začetnih odlomkov se vsaj v celoti niso ohranili, obstaja pa na tisoče izvodov prepisov večjih ali manjših delov Stare in Nove zaveze. Ko so iz prvotnih odlomkov nastale knjige različnih literarnih vrst in zvrsti, so jih prevedli v jezike, kot so grščina (tj. grški prevodi hebrejske in aramejske Stare zaveze), aramejščina, sirščina, koptščina, armenščina, etiopščina, latinščina itd. Vsak od teh antičnih prevodov je danes na voljo v številnih rokopisih. Strokovnjaki za tekstno kritiko so vse svetopisemske rokopise zbirali in proučevali več sto let in najpomembnejše izsledke vključili v tekstnokritični aparat sodobnih izdaj hebrejske, aramejske in grške Stare zaveze ter grške Nove

zaveze. Najsodobnejše tekstnokritične izdaje izvirnika uporabljajo vsi sodobni prevajalci Svetega pisma po svetu. Za Staro zavezo uporabljamo *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (1997) – sodobno naslednico izvirne *Biblia Hebraica*, ki jo je uredil Rudolf Kittel (1906) (Kittel et al. 1984). Za Novo zavezo uporabljamo 28. izdajo *Novum Testamentum Graece* (2012), ki sta jo prvotno uredila Eberhard in Erwin Nestle (1898), v zadnjem času pa Barbara in Kurt Aland in drugi (Nestle 1979; Nestle in Aland 1999).

V okviru judovstva in krščanstva je v obdobju od antike do danes nastalo na tisoče rokopisov Svetega pisma. Med njimi imajo neprecenljivo vrednost mrtvomorski (kumranski) rokopisi Stare zaveze iz obdobja pred Kristusom, ki so pod peskom v votlinah na obrežju Mrtvega morja na odkritje čakali skoraj 2000 let. Člani kumranske skupnosti so jih v keramičnih vrčih v votline skrili pred vdorom Rimljanov na območje Mrtvega morja leta 72 po Kristusu – tedaj so med drugim uničili kumransko skupnost in oblegali trdnjavo Masado, kamor so se po padcu Jeruzalema zatekli zadnji judovski vstajniki. V današnji kritični dobi je tekstna kritika pripomogla k temu, da imamo za vse potrebe prevajanja in proučevanja po vsem svetu na voljo zanesljive izdaje izvirnega besedila Svetega pisma. Že v antiki pa so pooblaščen strokovnjaki poskrbeli, da so posebej vplivni prevodi Svetega pisma na globalni in regionalni ravni postali del zgodovine tekstne kritike Svetega pisma. Ko gre za razlike med izvirnikom in starejšimi prevodi na jezikovni ravni, je razumljivo, da prevajalec tehta med razlogi za eno ali drugo različico. Ker z moralno nujnostjo strokovnjaki o tem tehtajo skozi stoletja, so nastale tradicije pogledov o večji ali manjši zanesljivosti sprejemanja različic. Ugotovitve strokovnjakov tekstne kritike so v postopkih prevajanja Svetega pisma postale prvo gradivo za opombe na robu ali pod črto. Z razvojem knjižnih jezikov v moderni dobi se je teoretično vprašanje o kriterijih ustreznega prevajanja Svetega pisma zaostri. Vsaj tako pomembna kot tekstnokritična in splošna jezikovna vprašanja so postala vprašanja literarne kakovosti prevoda, torej vprašanje razmerja med vsebino in obliko besedila v izvirniku in v prevodih. Kolikor bolj pa se je ‚knjiga knjig‘ širila po novih kontinentih, toliko bolj nepregledno je v svetovnih jezikih postajalo število strokovnih in znanstvenih študij na področju biblične tekstne in literarne kritike.

V novejšem obdobju je bilo o prevajanju Svetega pisma objavljenih precej študij (Grant 1961; Raymond 1967; Bogaert 1991; Metzger 1991; Worth 1992; Adler 1994; Poythress in Grudem 2000). Posebej pronicljivo sta namen in teža naloge dobrega prevajanja Svetega pisma v knjigi *The Gender-Neutral Bible Controversy: Muttin' the Masculinity of God's Words* (2000) predstavila Vern S. Poythress in Wayne A. Grudem – in sicer v četrtem poglavju z naslovom „How to Translate“ (73–99). Diskurz o prevajanju obsega pomen besed, besednih zvez in stavkov v ožjem in širšem kontekstu besedil. Na ravni besedišča je veliko govora o osnovnem pomenu posameznih besed, o večpomenskosti besed, ki izražajo duhovne pomenke odtenke, ter o vlogi besednih zvez, stavkov in odstavkov. K pomenu prispeva vsaka beseda v stavku. Prevesti želimo pomen sporočila kot celote, ne le izoliranih besed. Prevajalci morajo pri besedah, besednih zvezah in stavkih v diskurzu raz-

ličnih literarnih vrst in zvrsti upoštevati številne načine pomenske interakcije. Človekova sposobnost dojemanja resničnosti v razponu od najbolj materialnih do najbolj duhovnih vidikov resničnosti pomeni, da je veliko besed in metafor večpomenskih.

Pri prevajanju in interpretaciji literarnih besedil je pomembno upoštevati celotno bogastvo besedil Stare in Nove zaveze – različnih žanrov v prozi in poeziji. Med literarnimi sredstvi izražanja sporočila igrajo pomembno vlogo metafore in simboli. Dober prevod mora metafore ohraniti in jih ne sme spreminjati v abstraktne pojme. Vesten prevajalec se izogiba preoblikovanju vsebine v povsem drugačno obliko – ta bi lahko posredovala pomenske vidike, ki so osnovnemu pomenu sicer blizu, a bi obenem izgubila več drugih dejavnikov pomenskega prenosa. K celotnemu pomenu in teksturi sporočila prispevajo številne razsežnosti. Stilisti, študenti književnosti, analitiki diskurza in drugi strokovnjaki lahko vidijo še več, kot nakazuje osnovni pomen besed, besednih zvez in stavkov. S svojim čutom za skladnost potrjujejo, kar proučevalci Svetega pisma instinktivno vedo že stoletja – zavedajo se, da prevod ne more biti svobodna interpretacija, temveč velja kot jezikovna in literarna podlaga za vse možne vidike interpretacije:

»Najnatančnejši prevod je mogoč le, če prevajalec najprej temeljito interpretira in razume pomen izvirnika, vključno z vsemi njegovimi odtenki v vseh razsežnostih. Šele takrat je pripravljen izdelati prevod, ki ne prenaša le glavnega pomena, temveč tudi vse odtenke izvirnika. V tem smislu vsak prevod predstavlja prevajalčevo najboljše razumevanje ali ‚razlago‘ izvirnika.« (Poythress in Grudem 2000, 92)

Sveto pismo vsebuje številne literarne oblike besedil – od najbolj popularnih žanrov, kot so zgodovinske pripovedi, rodovniki, pravila obredov, pregovorna modrost, prisposodbe (parabole), alegorije, napovedi prerokovanj, molitve, pisma itd., do drugih oblik, ki jih je težje razvrstiti. Ponekod so abstraktni pojmi povzeti kot krajši doktrinalni izrazi, večinoma pa jih nadomešča nekaj specifičnega in konkretnega – toda smisel tistega, kar se skriva za besedami, metaforami, simboli in literarnimi oblikami, je videz enotnosti in splošne pomembnosti. Podobe, metafore in alegorije iz pastirskega in kmečkega življenja večinoma odsevajo vsakdanje življenje (dejansko, vidno resničnost), so pa tudi odziv na skrite in druge možne pomene.

Svetopisemske metafore in simboli torej nikoli ne morejo zbledeti v ideološko – bodisi v brezciljno sekularno bodisi v disciplinsko klerikalno – enopomenskost, ampak v interakciji med dobesednim oziroma ‚materialnim‘ in prenesenim, se pravi duhovnim pomenom vedno ohranijo bogastvo večpomenskosti. Razlog je očit: človeška duša pač ni in ne more biti del zapuščine ideoloških konvencij, ampak predstavlja najgloblje bistvo človeške duhovne narave, ki ostane živo in še bolj učinkovito, ko represivne ideologije propadejo in za seboj pustijo pogorišče. Literarna sredstva izražanja, kot sta govorna figura in besedna igra, največkrat kažejo na nedoumljive globine odnosa med Bogom in človeštvom ali vsaj na preta-

njenost (sublimnost) človeškega dojetanja brezdanjih razsežnosti vesoljstva.

Pri prevajanju in komentiranju vzvišene govornice pesniških besedil Svetega pisma predstavlja poseben izziv osnovna pesniška oblika paralelizma, ki ga strokovna literatura označuje s stalno besedno zvezo *parallelismus membrorum*. Ta stalna zveza označuje osnovno obliko semitske poezije, ki sporočilo izraža s členjenjem misli ali občutka v dva ali več vzporednih stihov. Paralelizem je sinonimni tedaj, ko druga (ali morda tudi tretja) vrstica misel prve ponovi s podobnimi besedami, na primer sentenca v knjigi Pregovorov (Prg 1,20): »Modrost glasno kliče na trgih, / na ulicah dviga svoj glas.« Antitetični paralelizem pa imamo tedaj, ko druga vrstica izraža nasprotje prve, na primer sentenca v knjigi Pregovorov (10,1): »Moder sin razveseljuje očeta, / neumen pa je žalost svoje matere.« Poleg oznake sinonimni in antitetični paralelizem se je v biblični poetiki uveljavil še izraz sintetični paralelizem. V tem primeru druga ali tretja vrstica dvo- ali trostišja pojasnjuje, parafrazira ali preprosto ponavlja misli, pesniške figure ali prisposodbe iz prejšnjega stiha ali stihov. Dvostišje je temeljna strukturalna enota. V Svetem pismu posamezne vrstice ali monostihe najdemo le redko, veliko pogostejše pa je trostišje. Glavna značilnost hebrejskega stiha je oblikovni, pomenski in ritmični paralelizem (Gray 1972).

Nekateri znanstveniki trdijo, da je bila hebrejska poezija popolnoma usklajena. Po tej teoriji naj bi bili posamezni psalmi razdeljeni v povsem enako dolge vrstice, ki naj bi vsebovale tudi enako število grafičnih vrstic; vse paralele naj bi bile skržene na eno samo vrsto dvostišja, posamezne besede pa iz vrstic izpuščene. Sodobni komentatorji svetopisemskih besedil so zaradi skrbi za enakost in usklajenost besedila izvirno besedilo popravljali. Takšno mišljenje je enostransko, zato se prevajalci z njim sprijaznijo zelo redko. Ker je paralelizem temeljna oblika izražanja pomenov in misli, mora prevajalec ugotoviti, kakšna je členitev vrstic paralelizma in razmerje med njimi. To velja za vse primere jasnega pomenskega in terminološkega paralelizma. Zato je razumljivo, da se v teh primerih tudi starejše različice prevodov, kot sta Septuaginta in Vulgata, ki sta bili do nedavna izhodišče za vse krščanske evropske prevajalce, bolj ali manj ujemajo. Opozoriti moramo, da se razdelitev grafičnih vrstic v Septuaginti in v Vulgati na splošno ujema s paralelistično zgradbo izvirnega besedila.

3. Prvi grški prevod Svetega pisma (Septuaginta)

V zgodnji in pozni antiki ter na začetku novega veka so nastali prevodi s izjemnim duhovnim in kulturnim vplivom – postali so del velike dediščine, ki jo mora vsak prevajalec Svetega pisma poznati in po presoji upoštevati kot vir ali model. V zadnjih stoletjih pred Kristusom je v helenistični Aleksandriji v Egiptu 70 judovskih strokovnjakov pripravilo grški prevod Stare zaveze, ki je zaradi velike razširjenosti grščine postal najvplivnejši antični prevod Svetega pisma (Tov 1988). Naslov Septuaginta označuje celotno skupino 70 prevajalcev, zato naslov tekstnokritične izdaje *Septuaginta: Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes* (Rahlfs 1979).

Za ustrezno vrednotenje prevoda grške Septuaginte je nujno upoštevati okoliščine, v katerih je prevod nastal, in osnovni namen prevoda (Krašovec 2013, 59–64). Najpomembnejša posebnost Septuaginte je, da prevod ni enoten, temveč je sestavljen iz več prevodov, ki so jih v različnih obdobjih pripravili različni avtorji. To pojasnjuje, zakaj je stopnja točnosti in odličnosti prevoda po posameznih delih kanoana in tudi posameznih knjigah tako različna. Besedišče posameznih knjig Septuaginte kaže, da je pri prevodu sodelovalo več ljudi v obdobju od sredine 3. do konca 1. stoletja pred Kristusom. Kot kaže, je utemeljeno domnevati, da je v tem času nastalo več različnih grških prevodov. Septuaginta je standardizirana in avtorizirana različica s konca 1. stoletja po Kristusu. Povod za prve grške prevode v Egiptu je moral biti enak kot za aramejske prevode v Palestini in v Babiloniji: branje in razlaga svetopisemskih besedil med bogoslužjem v sinagogah v jeziku, ki ga poslušalci razumejo. Prvi prevodi so bili torej samo delni, se pravi nesistematični.

Prvi grški prevodi so nastali v Egiptu v prvi polovici 3. stoletja pred Kristusom, če ne že prej. Vzporedno so v Palestini in v Babiloniji za liturgično rabo v sinagogah morda nastali aramejski prevodi odlomkov Svetega pisma Stare zaveze, a tega ni mogoče zanesljivo dokazati. Kaže, da je grški prevod, imenovan Septuaginta, najstarejši prevod sploh – vsekakor pa prvi pisni prevod Svetega pisma. Prevajalci v grščino, ki sodi med indoevropske jezike, so se spopadali z veliko večjimi problemi kako prevajalci v aramejščino, ki se uvršča v isto, tj. severozahodno semitsko jezikovno skupino. Pri prevajanju so morali preseči razlike med dvema jezikovnima sistemoma ter med dvema kulturama oz. religijama.

Položaj avtorjev Septuaginte je bil edinstven v dveh pogledih: prvič, prevajanja so se lotili brez modelov za prevod Svetega pisma – v tretjem stoletju pred Kristusom prevodov tujih besedil v grščino še ni bilo; drugič, prevajali so iz semitskega jezika, ki je po svoji jezikovni in miselni zgradbi precej drugačen od indoevropske grščine. Zaradi te temeljne razlike ustreznih v besedah in besednih zvezah pogosto ni bilo lahko najti. Prevajalec Sirahove knjige na to težavo nazorno opozarja v predgovoru, ko pravi:

»Prosim vas torej, berite dobrohotno in pazljivo. Prizanesite mi, če se vam bo morda zdelo, da mi je pri prevajanju, kljub prizadevanju, kje spodrsnilo. Nimajo namreč iste moči izrazi, ki so bili prvotno povedani po hebrejsko, če jih prevedejo v drug jezik. Pa ne le to delo, ampak tudi postava sama in preroštva in ostale knjige so nemalo drugačni, če jih beremo v izvirnem jeziku.«

Pri prevajalcih je bila pogosto največja težava pomanjkljiva izobrazba v hebrejščini, pa tudi judovskem izročilu. Predloga hebrejskega izvornika, ki so jo prevajalci imeli na voljo, še ni bila opremljena z vokali, to pa je zlasti v primerih rabe zelo specifičnih besed brez vzporednih mest, zelo specifičnih besednih zvez in malo znanih simbolov pomenilo dodatno možnost napačnega razumevanja in torej napačne interpretacije. Včasih težave povzročajo oblikovna podobnost med nekaterimi črkami hebrejske abecede. Ravno v obdobju, ko je nastajala Septuaginta, so

Judje z arhaične pisave prešli na aramejsko kvadratno, pri kateri je medsebojna podobnost nekaterih črk večja kakor v arhaični pisavi. V antiki besedilo tudi še ni bilo opremljeno z ločili in razmiki. Te okoliščine so razlog za zamenjevanje črk pri branju, pa tudi številnih napak pri interpretaciji zahtevnejših pesniških mest.

Kljub heterogenosti Septuaginte je treba poudariti, da prevod glede vsebine in oblike na splošno odraža prizadevanje za zvestobo izvirniku. Prevajalci so prevod približali izvirniku in ne nasprotno. Pogosto so prevajali povsem dobesedno in žrtvovali grške idiome, ohranili so hebrejsko zgradbo, ritem in tudi slog stavkov. Eden izmed dokazov za težnjo po zvestobi izvirniku je praksa prevzemanja hebrejskih besed in osebnih imen, ki jih niso znali ustrezno prevesti. Nekateri prevajalci Septuaginte so bili pri izbiri besed in besednih zvez dosledni in so prevajali stereotipno.

4. Hieronimov latinski prevod Svetega pisma (Vulgata)

Z vzponom rimskega imperija se helenistični kulturni vplivi niso prekinili, temveč so se z Vzhoda razširili na Zahod, kjer so doživeli postopno preobrazbo. Z nastopom krščanstva se je na Zahodu pokazala potreba po latinskih prevodih Stare in Nove zaveze. Prvi latinski prevodi zrcalijo izjemno spoštljiv odnos prevajalcev do besedil Svetega pisma. Prevajalcem v prvi vrsti ni šlo za lepoto jezika, temveč za zvesto prestavljanje vseh prvin besedila. Kot Septuaginta tudi prvi latinski prevodi ohranjajo številne značilnosti hebrejskega načina izražanja in judovskega verskega izročila. Hebraizmi so zgovoren dokaz, kako so se prvi latinski prevajalci zavestno trudili za zvestobo izvirnemu besedilu. Drug dokaz za to prizadevanje je, da so bili v prevajanju besednega zaklada dokaj dosledni. Obsežna dediščina latinskih prevodov Svetega pisma prvih stoletij po Kristusu je danes poznana pod oznako *Vetus Latina* (Metzger 1977; Krašovec 2013, 80–102).

Od avtoritet, kot je sv. Avguštin, imamo podatek, da je v 4. stoletju že obstajalo nepregledno število prevodov Svetega pisma v latinščino. Prvi latinski prevodi Svetega pisma so bili precej dobesedni. Zanje je na splošno značilno, da so bolj ali manj dobesedna replika aleksandrijskega grškega prevoda (Septuaginta). Nastajali so v različnih krajih, v različnih časovnih obdobjih in so delo različnih avtorjev, zato so zelo raznovrstni – a na splošno bolj zvesti hebrejskemu izvirniku kot grška Septuaginta. Da bi dosegel eno, avtorizirano besedilo, ki bi veljalo za celotno Cerkev, je papež Damaz I. pooblastil Hieronima, da pripravi eno in zanesljivo latinsko verzijo prevoda.

Evzebij Sofronij Hieronim, splošno znan kot Hieronim (340–420), je na podlagi grških rokopisov, ki so mu bili na voljo, za Novo zavezo popravil eno od že splošno uporabljenih starih latinskih različic, za Staro zavezo pa je naredil nov prevod neposredno iz hebrejščine. Primerjava zgodnjih rokopisov Vulgate z rokopisi stare latinske Nove zaveze kaže, da si je Hieronim natančnost prevoda večinoma prizadeval izboljšati tako, da ga je naredil še bolj dobesednega. Hieronimova različica Stare zaveze je nekoliko manj dobesedna kot njegova revizija Nove zaveze, vendar

ni nič manj dobesedna kot stare latinske različice Stare zaveze ali grška različica Septuaginte, na kateri so stari latinski prevodi temeljili. Po več desetletjih dela je tako nastala Vulgata, ki je zaradi velike razširjenosti latinščine od antike do danes postala drugi najvplivnejši antični prevod Svetega pisma.

Hieronim je svoja stališča do umetnosti prevajanja pojasnil v uvodih k prevodom, še najbolj izčrpano pa v *Pismu Pamahiju o najboljši vrsti prevajanja* (pismo številka 57, napisano v letih 405–410). Latinski naslov pisma je *De optimo genere interpretandi* (Hieronim 1973, 1995). Že na začetku poudarja: »Sam namreč ne le priznavam, temveč svobodno in na glas izpovedujem, da pri prestavljanju iz grščine – z izjemo Svetega pisma, kjer je skrivnost celo besedni red (*ubi et verborum ordo mysterium est*) – ne prevajam besede z besedo, temveč smisel s smislom.« (Hieronim 2010, 189; Movrin 2010, 189) V uvodih k svojim prevodom Hieronim prijateljem razlaga svoje poglede na prevajanje na splošno – in posebej na prevajanje Svetega pisma. Včasih omenja okoliščine svojega dela, predvsem težave, ki so mu jih povzročali njegovi nasprotniki. Zlasti pa so zanimiva njegova poročila o mejah, ki jih postavlja stanje besedil v izvirnih in prvih prevodnih jezikih, o mejah poznavanja celotnega kulturnega okolja in poudarkih v interpretaciji.

Iz Hieronimovih predgovorov k prevodom svetopisemskih knjig, iz številnih pisem in drugih del lahko razberemo, da je bil Hieronim zelo izobražen v klasični literaturi, literarni kritiki in retoriki. Svoje retorične sposobnosti in znanje je pogosto praktično preizkušal v pisanju pisem in drugih del. Ko je začel prevajati Sveto pismo in pisati komentarje, je nujno prišel v precep. Zavedal se je, da resnica Svetega pisma neizmerno presega vse poganske ideale in vzore – zato je namesto klasične retorike začel poudarjati preprostost izraza in točnost v prevajanju. Kljub temu se klasičnim literarnim in retoričnim vzorom ni mogel popolnoma odreči. Pri prevajanju Svetega pisma je ubiral srednjo pot med strogo dobesednostjo in parafraziranjem, ker je čutil, da je poseben pomen vsakega posameznega besedila in melodiko poetičnih besedil v dobrem prevodu mogoče ohraniti. Vztrajna volja po nenehnem izpopolnjevanju znanja, dolgotrajno prevajanje Svetega pisma, različno stanje predlog in že obstoječih latinskih prevodov, kronična preobremenjenost, obdobja boleznin in še marsikaj pojasnijo, zakaj so prevodi posameznih knjig po točnosti in skladnosti z izvirnikom zelo različni.

Knjige, ki jih je Hieronim prevedel v začetnem obdobju – Nova zaveza, Psalmi in preroki, Samuelovi knjigi in Knjigi kraljev –, jezikovno zgradbo izvirnika odražajo dobro. Druge knjige, ki jih je prevedel pozneje, so na splošno prevedene bolj prosto. Jozue, Sodniki, Ruta in Estera, ki jih je prevedel proti koncu življenja, so prevedeni najbolj prosto. Morda je razlog za postopno popuščanje v disciplini bila vse večja obremenjenost. Toda odločilna je najbrž vendarle njegova klasična vzgoja, ki temelji na osvajalski rimski praksi podrejanja izvirnika prevodnemu jeziku. Hieronim je torej osebnost velikih nasprotij – njegove izjave o načelih prevajanja so v nasprotju z rezultati. Na splošno se zavzema za prevajanje po smislu, hkrati pa izjavlja, da ima v Svetem pismu celo besedni red skrivnosten pomen (*ubi et verborum ordo mysterium est*), zato Svetega pisma ni imel namena prevajati po načelu *ad sensum*, temveč po načelu *ad verbum* (Pismo 57.5; prim. Pismo 53.8).

Kljub temu načelu pa je nekatere knjige dejansko prevajal prosto. Celó v istem pismu pravi: »V Svetem pismu je treba gledati na smisel in ne na besede« (*Non verba in Scripturis consideranda sed sensus*) (*Pismo* 57.10; prim. *Pismo* 106.3). Posebno paradoksen primer je prevod Estere: v predgovoru trdi, da je prevajal dobesedno (*verbum e verbo pressius transtuli*), toda prevod je v resnici najbolj prost od vseh.

Pri prevajanju Nove zaveze Hieronim očitno ni imel večjih težav. Izvirno besedilo je na splošno zelo jasno, dokaj dobro pa je bilo prevedeno že v prejšnjih latinskih prevodih. Razlog revizije je bila zlasti želja, da se namesto številnih različnih prevodov doseže en sam avtoriziran prevod. Veliko večji izziv je bilo prevajanje Stare zaveze. Tu se je Hieronim moral soočiti s hebrejskim izvirnikom in številnimi grškimi prevodi, predvsem Septuaginto. Razlike med prevodi so ga prepričale, da je treba iti k izvirom (*ad fontes*), torej k hebrejski resnici (*Hebraica veritas*). Vendar se je tu moral spopasti ne le z jezikom in zelo zahtevnimi pesniškimi literarnimi žanri in oblikami, temveč tudi z neštetiimi tekstnokritičnimi problemi.

Toda prav njegovo načelo *Hebraica veritas* je razlog, da imamo v Vulgati prevod, ki hebrejsko jezikovno in literarno strukturo na splošno odslikava dobro, čeprav so glede točnosti prevoda med knjigami velike razlike. Zaradi tega načelno nikoli ni bila sporna praksa, da so se prevajalci Svetega pisma kasneje praviloma naslanjali na Vulgato – vse dokler ni v novejšem času načelo *Hebraica veritas* prevladalo popolnoma. Prek Vulgate je hebrejski svet vere, vrednot, jezika in literarnih oblik prišel v širni svet rimskega cesarstva, pozneje obšel vso Evropo in z evropskimi verskimi, kulturnimi in znanstvenimi misijami končno ves svet. Od leta 1969 dalje imamo na voljo tekstnokritično izdajo Vulgate pod naslovom *Biblia sacra iuxta Vulgatam versionem* – z recenzijo Roberta Webra ob sodelovanju številnih ekspertov tekstne kritike, večinoma iz *Vetus Latina* instituta Beuron (Weber 1983). Na pobudo II. vatikanskega cerkvenega zbora je papež Pavel VI. ustanovil posebno delovno komisijo za temeljito revizijo Vulgate. Revidirana izdaja je pod naslovom *Nova Vulgata bibliorum sacrorum editio: sacros. oecum. concilii Vaticani II ratione habita, iussu Pauli pp. VI recognita, auctoritate ioannis Pauli pp. II promulgata* izšla leta 1979 (Rosano 1990).

5. *La Bible de Jérusalem* in naš prevod Svetega pisma (Jeruzalemska izdaja 2024)

Na praznik sv. Hieronima 30. septembra leta 1943 je papež Pij XII. izdal encikliko „Z božanskim navdihnjenjem Duha“ (*Divino afflante Spiritu*), v kateri strokovnjake Svetega pisma poziva k novim prevodom Svetega pisma v ljudske jezike, pri katerih se kot vir uporabljajo izvirni jeziki in ne latinska Vulgata, ki je bila do takrat besedilna podlaga za vse katoliške prevode Svetega pisma v domače jezike. Enciklika odpira sodobno obdobje katoliških bibličnih študij s spodbujanjem študija tekstne kritike, ki se nanaša na samo besedilo Svetega pisma in njegov prenos (na primer za določitev pravičnega branja). S tem enciklika dovoljuje uporabo zgodovinsko-

-kritične metode, ki se na podlagi teologije, izročila Cerkev in cerkvene zgodovine opira na zgodovinske okoliščine besedila ter postavlja hipoteze o vprašanih, kot so avtorstvo, datiranje ipd.

Ker je liturgija Katoliške cerkve temeljila na enotnem latinskem prevodu Svetega pisma (Vulgati), se je zdelo potrebno, da se enotnost svetopisemskega besedila ohranja tudi pri prevodih v ljudske jezike. Na izvorna besedila svetopisemske hebrejščine, aramejščine in grščine so se prevajalci navadno sklicevali le zato, da bi pojasnili natančen pomen latinskega besedila. Zgoraj omenjena enciklika poudarja pomen vestnega študija izvornih in drugih sorodnih jezikov, da bi prišli do globljega in popolnejšega poznavanja pomena svetih besedil. S posebnim poudarkom o pomenu tekstne kritike enciklika odpira nove temelje in možnosti ne le za ustrezen prevod svetopisemskih besedil, temveč tudi za komentiranje besedil v uvodih in opombah – in sicer na podlagi bogatega izročila razlaganja Svetega pisma, ki se je ohranilo v različnih jezikih. Logični vidiki komentiranja so zgodovinski, jezikovni, literarni in teološki. Tragične posledice obeh svetovnih vojn so pospešile prizadevanje za ekumenski dialog med Cerkvami – s tem pa tudi zblíževanje kriterijev za pripravo komentiranih prevodov Svetega pisma.

Kulturna in duhovna dediščina helenizma na Vzhodu in latinska dediščina zahodne civilizacije je razlog, da sta Septuaginta in Vulgata v vseh obdobjih od antike do danes ostali del tekstne kritike, ki je poglobilni izziv za vsakega prevajalca Svetega pisma. Na to dejstvo kažejo tudi vsi dosedanja slovenski prevodi Svetega pisma. Večja ali manjša skladnost prevodov pa ni toliko odraz odnosa do izzivov tekstne kritike kot odgovor na dilemo, ali zagovarjamo načelo prevajanja *ad verbum* ali *ad sensum* – predvsem pa odraz odločitve, ali pri prevajanju slogu izvornika sledimo ali pa ga prirejamo načinu izražanja v prevodnem jeziku.

Pri pripravi ekumenskega prevoda Svetega pisma, ki je izšel leta 1996, so nekateri prevajalci slog izvornika zavestno prirejali – skladno s svojo splošno težnjo, da prevodu izvornega besedila dajo svoj osebni literarni pečat. Prirejanje sloga izvornika v prevodnem jeziku je bilo značilno zlasti za laične sodelavce, kot je bil akad. Kajetan Gantar, ki je pri prevajanju zagovarjal ‚ustvarjalnost‘. V zadnjem času pa so se zlasti v katoliškem svetu kriteriji zvestega prevajanja Svetega pisma zaostriili. Primarni poudarek je na slogu izvornika, na značilni večpomenskosti svetopisemskega besedišča – torej na teološki hermenevtiki. Pomembna pa je tudi naloga varovanja kulturne dediščine, torej našega izročila v prevajanju Svetega pisma. Že stoletja namreč obstajajo nekatere ustaljene formulacije, ki odslikavajo zvesto podobo izvornika. Uveljavljanje želje po ‚ustvarjalnosti‘ v prevajanju sakralnih besedil oziroma iskanje tako imenovane ‚dinamične ekvivalence‘ pa lahko to izročilo precej poruši.

Ker so nekateri prevajalci pri pripravi prejšnjega, ekumenskega prevoda Svetega pisma v želji po iskanju ustreznega slovenskega sloga preveč očitno odstopali od izvornega sloga, prevod nekaterih knjig pričakovanjem, ki veljajo za rabo prevoda Svetega pisma v liturgiji, ne ustreza. Zato smo leta 2006 v okviru Teološke fakultete Univerze v Ljubljani in SAZU Slovenski škofovski konferenci predlagali

pripravo novega, katoliškega prevoda Svetega pisma po zgledu francoske *La Bible de Jérusalem* – da bi s tem zadostili vsem potrebam bogoslužja in splošne pastorage, pa tudi teološkega študija, znanosti in umetnosti (Krašovec 2007a). Novi prevod po jeruzalemski predlogi je načrtno pripravljen dosledneje po slogu izvirnika, prinaša popolnoma nove uvode, opombe in preglednice, v interpretaciji v opombah pa poglobitni poudarek namenja večpomenskosti temeljnega besedišča. Ta prevod je torej bolj celostna predstavitev izvirnega besedila in smeri interpretacije, ki bralcu pomagajo, da vse vidike kulturne zgodovine in temelje duhovne kulture vidi bolj jasno. Primerjava evropskih standardnih prevodov kaže, da je novi slovenski prevod po jeruzalemski predlogi nastal bolj po vzoru zelo vplivne angleške tradicije (*Authorized King James Version* iz leta 1611) kakor pa Luthrovega prevoda iz leta 1534.

Leta 1611 je pod naslovom (*Authorized King James Version*) izšel prevod, ki ni individualno delo enega avtorja, ampak okoli 50 vrhunskih strokovnjakov – večinomoma z univerz Oxford in Cambridge. Ta prevod je odločilno vplival na razvoj angleškega jezika in literature in si je tako v liturgiji kot v akademski sferi in umetnosti zagotovil elitno mesto na angleškem govornem področju po vsem svetu. Nove redakcije (RSV iz leta 1973 in NRSV iz leta 1990) od prototipa (*Authorized King James Version*) v ničemer bistvenem ne odstopajo. Jezikoslovci, književniki in eksegeti sicer na splošno priznavajo, da je individualni podvig Luthrovega prevoda Svetega pisma v svetovni književnosti edinstven pojav – po sorazmerni točnosti prevoda, jezikovni dovršenosti in pesniški lepoti namreč presega vse druge podobne individualne poskuse. Temu primeren je tudi vpliv tega prevoda v Nemčiji in drugod – postal je sestavni del svetovne klasike. Toda še bolj pozitivna je ocena – in še večji kulturni vpliv – ekipnega dosežka angleške (*Authorized King James Version*), ki slog izvirnika odslikava veliko bolj kakor Luthrov prevod. Le tak prevod pa je za rabo v liturgiji zares primeren.

Razlogi in cilji našega novega komentiranega prevoda Svetega pisma niso v ničemer naključni, ampak vsestransko domišljeni. To lahko najbolj jasno razberemo iz vzporednih domačih in tujih publikacij, ki smo jih prevajalci in nekateri lektorji pripravljali v okviru raziskovalnega programa o judovsko-krščanskih virih in tradiciji. Ta pomembni raziskovalni program od leta 2016 dalje za menoj vodi znanstvena svetnica in profesorica dr. Irena Avsenik Nabergoj, ki spada med redke plodovite raziskovalke in raziskovalce literarnih značilnosti Svetega pisma v Evropi. Pri pripravi obeh prevodov je pomembno sodelovala kot lektorica slovenistka ter kot svetovalka za vprašanja semantike in literarne kritike. Narava Svetega pisma zahteva, da smo poglobitna področja svojih raziskav na ravni lingvistike in literarne teorije izbirali v povezavi z velikimi izzivi prevajanja Svetega pisma v širšem kontekstu starega Bližnjega vzhoda – kulturnega območja starega Egipta, Mezopotamije (in tudi Grčije). V okviru programske raziskovalne skupine smo v zadnjih letih med drugim pripravili in objavili večje število študij o starejših slovenskih prevodih Svetega pisma. Zato je seznam publikacij o prevajanju Svetega pisma v Sloveniji dokaj obsežen. Objavljen je v moji knjigi *Okoliščine nastanka in značilnosti celotnih slovenskih prevodov Svetega pisma*, ki je leta 2024 izšla skupaj s prevodom Sve-

tega pisma.

Na začetku izvajanja projekta je bila najpomembnejša zahteva določitev temeljnega pristopa k prevajanju svetopisemskih besedil. Odločitev za literarni pristop ima za odnos do vloge večpomenskega besedišča, simbolov in metafor v izvirnih besedilih ter zgodovini judovske in krščanske hermenevtike daljnosežne posledice. Za naš projekt najbolj kompleksen in zahteven izziv je bilo vprašanje standardizacije svetopisemskih lastnih imen. Po tehtnem premisleku smo se odločili, da v novem prevodu Svetega pisma prekinemo pisanje lastnih imen po transformiranih oblikah Vulgate – in se torej opremo na oblike v izvirniku. Po tej odločitvi sem prevzel nalogo, da skladno s sedanjimi trendi v svetovnem merilu izdelam kriterije za oblikovanje oblik svetopisemskih lastnih imen na osnovi oblik v hebrejskem, aramejskem in grškem izvirniku. V postopku izvedbe obeh prevodov je bilo te kriterije treba vsestransko preizkusiti v vseh posameznih primerih. V desetletjih vodenja priprave dveh prevodov Svetega pisma sem posebno pozornost posvečal transformaciji oblik svetopisemskih lastnih imen v obdobju od antike do danes – v razmerju do predhebrejskega izvora imen, v razmerju do hebrejskih in aramejskih oblik ter v razmerju do fonetičnega preoblikovanja imen v grški Septuaginti in latinski Vulgati. Pri tem smo okoli 240 imen, ki so že del naše narodne kulturne tradicije, pustili v transformirani oz. podomačeni obliki. Oblike Mojzes, na primer, nismo spreminjali v izvorno hebrejsko obliko Moše, oblike imena Jeruzalem ne v izvorno hebrejsko obliko Jerušalajim itd. Smo pa, na primer, prejšnjo popačeno obliko imena Salathiel iz Vulgate spremenili v izvorno hebrejsko obliko Šealtiel (1 Krn 3,17; Mt 1,12).

Širši kulturni kontekst je zahteval preverjanje kriterijev za standardizacijo svetopisemskih lastnih imen v slovanskih, germanskih, romanskih in angleških prevodih Svetega pisma v obdobju zadnjih sedemsto let evropske kulturne tradicije (Krašovec 2010a). To zelo obsežno in kompleksno delo me je napotilo, da sem pripravil pionirsko dvojezično (slovensko-angleško) monografijo z naslovom *Svetopisemska lastna imena: Fonetika, etimologija, prevajanje in transliteriranje*. Knjiga je leta 2007 izšla pri Založbi SAZU in Založbi ZRC. Angleška verzija monografije pa je leta 2010 pod imenom *The Transformation of Biblical Proper Names* izšla še pri založbi T&T Clark International (Continuum) v New Yorku in Londonu. Leta 2019 ja bila angleška verzija tudi ponatisnjena (Krašovec 2007b; 2020, 2019)

Premislek o kriterijih za odločitev na temelju izvirnih jezikov ter slovanske, germanske, romanske in angleške tradicije je mogoč šele ob upoštevanju celotne zgodovine prevajanja Svetega pisma v najbolj vplivne jezike. Zanimivo je, da Hieronim v Vulgati oblik svetopisemskih imen ni poenotil. Razlog tudi večjih razlik v pisanju istega imena je pomanjkljivo poznavanje hebrejske fonetike. Ker v Hieronomovem času hebrejščina ni bila pogovorni jezik, izvorno hebrejsko besedilo pa še ni bilo vokalizirano (tj. samoglasniki v soglasniških sklopih, ki so kot t. i. semitski koreni nosilci temeljnega pomena, niso bili zapisani, čeprav se z njihovimi alternacijami spreminja tako slovnični kot tudi leksikalni pomen), bralci, prevajalci in razlagalci za določanje pomena nekaterih besed in povedi pogosto niso imeli dovolj trdnih osnov. Po preverjenih kriterijih zdaj lahko začnem s finalizacijo slo-

varja svetopisemskih imen v slovenščini in angleščini – za pregleden prikaz, kakšne so bile skozi zgodovino transformacije oblik svetopisemskih imen, kot se kažejo v predhebrejskih oblikah, v večinskih hebrejskih oblikah, v dokaj koreniti transformaciji v najvplivnejšem grškem prevodu Stare zaveze, imenovanem Septuaginta, ter v Hieronimovi latinski Vulgati.

Preizkušnja prve in druge svetovne vojne je za Francosko biblično in arheološko šolo v Jeruzalemu postala poseben izziv – pod njenim okriljem so strokovnjaki s celotnega francoskega govornega področja po tem načelu začeli pripravljati čisto nov francoski prevod Svetega pisma iz izvirnih jezikov in ga opremili z bogatimi opombami. Posebno pozornost so posvetili večpomenskosti temeljnega teološkega besedišča, ki se pojavlja v različnih literarnih vrstah in zvrsteh. Prvi rezultat njihovega načrtnega dela je knjižnica 43 knjig komentiranega prevoda Stare in Nove zaveze (1947). Na osnovi te knjižnice je manjša skupina najbolj uveljavljenih strokovnjakov pripravila zgoščene uvode, opombe in preglednice za izdajo v eni knjigi (1956). V naslednjih revizijah izdaje v eni knjigi je redakcija izvedla nova generacija strokovnjakov. Že prva izdaja v eni knjigi iz leta 1956 je pritegnila pozornost svetovne javnosti. Ker je prevod nastal pod okriljem Francoske biblične in arheološke šole v Jeruzalemu, so nove, revidirane izdaje dobile naziv *La Bible de Jérusalem*. Leta 1975 pa se je med katoliškimi in protestantskimi strokovnjaki Svetega pisma na francoskem govornem področju porodila ideja o skupnem ekumenskem prevodu Svetega pisma (TOB). Od takrat dalje so nekateri avtorji *La Bible de Jérusalem* sodelovali pri usklajevanju obeh verzij.

Posrečen celostni pristop izdaje *La Bible de Jérusalem* v eni knjigi je pritegnil pozornost strokovnjakov številnih jezikovnih skupin po svetu – po vzoru tega francoskega komentiranega prevoda so začeli pripravljati prevode Svetega pisma v različne evropske in svetovne jezike. Vsi so se opirali na strukturo prevoda francoske izdaje. To je pomembno poudariti, ker strokovni komentarji za razčlenitev besedil ponujajo zelo različne kriterije, avtorji komentiranega prevoda Svetega pisma pa praviloma izberejo tiste, ki so najbolj prepričljivi. Nekatero priredbo francoske *La Bible de Jérusalem* so sledile francoski izdaji tako v pristopu k prevajanju svetopisemskih besedil kot pri sestavljanju uvodov, opomb in dodatkov. Drugi so iz francoskega prevoda svetopisemskih besedil prevzeli le strukturo in vmesne naslove, sam prevod pa izvedli na podlagi tekstnokritičnih izdaj izvirnika.

Približno pol stoletja je bila *La Bible de Jérusalem* v različnih jezikih osnova za lekcionarje in druge liturgične priročnike, ki so se uporabljali pri katoliškem bogoslužju. Po vzoru sosednjih držav smo se leta 2006 tudi mi odločili, da bomo iz revidirane francoske Jeruzalemske Biblije iz leta 2000 prevzeli osnovno strukturo prevoda, prevod svetopisemskega besedila pa bomo na osnovi tekstnokritičnih izdaj izvirnega besedila izvedli samostojno iz izvirnih besedil. Glede vmesnih naslovov odlomkov, uvodov, opomb, referenc in preglednic smo se dogovorili, da bomo sledili francoski izdaji, a po potrebi vse priredili glede na prevajalske dileme našega jezika – in glede na značilnosti naše kulturne tradicije. Ta podatek je naveden v kolofonu, Predgovoru in v glavnem uvodu v naš prevod Svetega pisma.

Monumentalno knjigo smo končno opremili s slikami s svetopisemskimi motivi iz zakladnice antične krščanske mozaične umetnosti. Izbor ilustracij je olajšal naš umetnostni zgodovinar dr. Damjan Prelovšek s pomočjo svoje osebne zbirke fotografij pokrajin in arheoloških ostankov znamenitih antičnih kultur na območju starega Bližnjega vzhoda in Evrope. Izbrane motive sva pretehtala skupaj, on pa jih je dal na voljo *pro bono*.

Naš pristop k prevajanju svetopisemskih besedil iz izvirnika in k prirejanju uvodov, opomb in preglednic odraža jasno odločitev za celostno predstavitev vsebine in oblike svetopisemskih besedil v novem prevodu. Poglavitni cilj našega projekta bi lahko strnili v šest točk:

- večja točnost prevoda na splošno;
- večje upoštevanje svetopisemskih literarnih vrst, sloga in retorike;
- popolno poenotenje stalnih besednih zvez in citatov iz Stare zaveze v Novi zavezi;
- popolno poenotenje besedišča tehnične narave;
- relativno poenotenje besedišča teološke narave;
- dosledna standardizacija lastnih imen.

Obsežno delo prevoda Svetega pisma le redko opravi ena sama oseba. Večino komentiranih prevodov pripravi večja skupina prevajalcev in drugih sodelavcev. Tako so nastali tudi celotni slovenski prevodi Svetega pisma. Zato je bil končno največji izziv pri izvedbi našega projekta redakcija prevoda posameznih prevajalcev, uvodov in opomb. Pri usklajevanju celote smo posebno pozornost posvetili slogu izvirnika, ustaljeni tradiciji dobro prevedenih besedil, stalnim besednim zvezam in citatom iz Stare zaveze v Novi zavezi. Poenotili smo besedišče tehnične narave za glasbila, daritve, mere, denarne enote, koledarje in praznike.

6. Uvodi, opombe, reference in drugi dodatki k prevodu Svetega pisma

Francoska *La Bible de Jérusalem* se je v svetu uveljavila tako s prevodom svetopisemskih besedil kot tudi zaradi odličnih in zelo uporabnih uvodov, opomb in dodatkov. Pomembnejša imena, pojmi in besedne zveze večjega teološkega pomena so po abecednem redu zbrani v posebnem seznamu in dokumentirani skupaj z navedbo referenc. Seznam z naslovom „*Table alphabétique des notes les plus importantes*“ je na koncu knjige. Vseh enot je skoraj sedemsto. Navedba referenc ob imenih, pojmi in besednih zvezah omogoča, da bralec želeno mesto poišče in v opombi najde razlago. Večina imen, pojmov in besednih zvez ima nekje pod prevodom daljšo, sintetično opombo; če se ime, pojem ali besedna zveza pojavlja na več mestih, se sintetična opomba praviloma pojavi na mestu, ki je vsaj glede na vrstni red v kanonu prvo, na drugih mestih pa je uporabljena kazalka.

V novem uradnem katoliškem prevodu Svetega pisma (SSP) imamo nekatere dragocene in skrbno pripravljene dodatke (str. 2761–2877). Dilema glede narave

in obsega Slovarja ter Stvarnega kazala je bila že omenjena. Na začetku je časovna preglednica (str. 2761–2776). Sledi preglednica hasmonejske in herodovske dinastije (str. 2777); koledar (str. 2779–2780); preglednica mer in denarnih enot (str. 2781); abecedni seznam najpomembnejših opomb (str. 2783–2794); slovar tematskih opomb (str. 2795–2877). Na koncu je še priloga seznama zemljevidov in načrtov.

V komentirani izdaji prevoda Svetega pisma so zelo pomembne reference, ki so navedene v opombah in seznamu na robu vsake strani. Priprava referenc je bil ena pomembnejših nalog zlasti v zadnjih letih priprave ekumenskega prevoda (SSP) – vsaj polovica prevajalcev referenc namreč sama ni pripravila. Zato se mi zdi umestno, da na tem mestu izpostavim pripravljenost mag. Verene Koršič Zorn, da je na osnovi francoske Jeruzalemske izdaje in nekaterih drugih evropskih standardnih prevodov za celotno izdajo Stare in Nove zaveze pripravila preverjen izpis vseh referenc, ki so tiskane na robu vsake strani. To veliko delo je zahtevalo več let natančnega asketskega dela.

Poseben problem je predstavljalo usklajevanje celotnega besedila prevoda, uvodov, opomb, referenc in dodatkov za tisk. V zvezi s tem posebno zahvalo dolgujemo urednici na Glasbeni matici, Luciji Pavlovič, ki je v zadnjih sedmih letih vse datoteke prevoda, uvodov in opomb večkrat prebrala pod vidikom sprejetih pravil, da smo lahko v sklepni redakciji zadnjih dveh let dosegli optimalno harmonizacijo deležev vseh sodelavcev v poenotenem sistemu. Zelo pomembno vlogo je od začetka do konca imela tudi oblikovalka prevoda, Evita Lukež, ki je ob sodelovanju s tehničnim izvajalcem preloma, Urošem Čudnom, skrbela za vzorno obliko celotnega prevoda – in pri tem pogosto opazila tudi vsebinske neuskklajenosti.

Sicer na tem mestu lahko samo navedem imena vseh sodelavcev iz kolofona in predgovora tiskane verzije novega prevoda. Prevajalci po abecednem redu: Milan Holc, Jože Krašovec, Maksimilijan Matjaž, Maria Carmela Palmisano, Miran Špelič, Bogomir Trošt, Terezija Snežna Večko, Janez Zupet. Lektorji in drugi sodelavci: Alenka Arko, Irena Avsenik Nabergoj, Rosana Čop, Mirjana Filipič, Karmen Kenda-Jež, Verena Koršič Zorn, Stane Okorn, Lucija Pavlovič, Barbara Rodošek, Peter Weiss. Fotografije: Damjan Prelovšek. Oblikovanje: Evita Lukež. Grafična priprava: Uroš Čuden.

Naj omenim, da je prevodni projekt predlagalo in podpiralo tudi predsedstvo SAZU, ki je s tem potrdilo izjemno naklonjenost vseh dosedanjih predsednikov, podpredsednikov, upravnega direktorja in drugih članov Izvršilnega odbora projektu prevoda Svetega pisma in vsem spremljevalnim raziskavam, ki jih je Založba SAZU tudi izdala. Posebej naj omenim, da je predsedstvo SAZU odigralo zelo pomembno vlogo pri organizaciji svetovnega kongresa o interpretaciji Svetega pisma leta 1996. Tako smo lahko posebej slovesno predstavili ekumenski prevod Svetega pisma (SSP) ter tako v okviru SAZU kot v Angliji izdali obsežen (2000 strani dolg) in mednarodno odmeven zbornik o interpretaciji Svetega pisma. V letih 2004–2007 je predsedstvo SAZU sodelovalo pri pripravi in izvedbi 19. svetovnega kongresa IOSOT („International Organization for the Study of the Old Testament“). 12. marca 2024 pa je sedanji predsednik SAZU z odmevnim pozdravnim nagovorom so-

deloval pri slovesni predstavitvi novega prevoda Svetega pisma po jeruzalemski predlogi. Primerno se mi zdi, da na tem mestu vsem izrečem iskreno zahvalo.

7. Sklep

Zgodovinski pregled teorij prevajanja kaže pluralizem v pogledih. Nekateri so se zavzemali za prevajanje po pomenu (*ad sensum*), drugi za prevajanje po besedi (*ad verbum*). Prevajalci, ki jim je blizu vzajemnost vsebine in oblike, so pomenski obseg oblik, ki se kažejo v izvirniku, sposobni videti bolje kot zagovorniki (pre)velike svobode. Če so oblike univerzalne, jih ni treba spreminjati. Očitno je, da literarni kritiki univerzalnost jezikovnih in literarnih oblik na splošno upoštevajo premalo. Znamenja, besede ali simboli označujejo fizične danosti ali resničnosti, ki ostanejo iste tudi, ko jih poimenujemo z drugim znamenjem, besedo ali simbolom. Sveto pismo enotnost v različnosti izraža skozi svoje edinstveno sporočilo – in to v bogati paleti literarnih oblik. Svetopisemska književnost je estetsko vzvišen prikaz človeške izkušnje z božanskega vidika. Sveto pismo je zato polno figurativnih izrazov. Čudovite podobe Svetega pisma izhajajo iz bogatih človeških izkušenj, načinov in običajev starodavnega Bližnjega vzhoda, družinskega in poslovnega življenja ter celotnega področja narave.

Prevodi Svetega pisma so z močjo govornice vsebine in oblike v znatni meri soustvarjali narodni knjižni jezik, skupaj z uvodi in opombami pa tudi narodno kulturo v ožjem in širšem smislu. Tako Sveto pismo v vseh jezikih predstavlja temeljne vrednote spoznanja, verovanja in etičnega odločanja ter živo izročilo posredovanja teh vrednot skozi komentarje, pa tudi literarne, likovne in glasbene stvaritve na temelju svetopisemskih motivov in v ljudskem izročilu narodov. V moderni dobi je volja odgovornih strokovnjakov in raziskovalcev po sodelovanju omogočila bogat medkulturni in medreligijski dialog, ki temelji na načelu, da povsod iščemo to, kar nas združuje – ne pa to, kar nas ločuje. Resni in odgovorni znanstveniki v skupno dobro tvorno sodelujejo pri razkrivanju komplementarnosti naravnih zakonov in se spoštljivo ustavljajo pred nešteti odprtimi vprašanji, ki kažejo v svet upanja – proti upanju onkraj dobrega in slabega.

Kratice

- BJ – *La Bible de Jérusalem* 2000.
- KJV – *King James Version with Apocrypha* 2008.
- NRSV – *The Holy Bible Containing the Old and New Testaments with the Apocryphal/Deuterocanonical Books* 1990.
- RSV – *The Holy Bible: Revised Standard Version* 1973.
- SPJ – *Sveto pismo: Nova zaveza in Psalmi* 2010.
- SSP – *Sveto pismo: Stara in Nova zaveza. Jeruzalemska izdaja* 2024
- TOB – *Traduction eocuménique de la Bible* 1977.

Reference

- Adler, William.** 1994. *Ad Verbum or Ad Sensus: The Christianization of a Latin Translation Formula in the Fourth Century.* V: John C. Reeves in John Kampen, ur. *Pursuing the Text: Studies in Honor of Ben Zion Wacholder on the Occasion of His Seventieth Birthday*, 321–348. Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Bogaert, Pierre-Maurice.** 1991. *Les Bibles en Français: Histoire illustrée du moyen age a nos jours.* Turnhout: Brepols.
- Grant, Frederick C.** 1961. *Translating the Bible.* Edinburgh: T. Nelson.
- Gray, George Buchanan.** 1972. *The Forms of Hebrew Poetry: Considered with Special Reference to the Criticism and Interpretation of the Old Testament.* New York, NY: KTAV Publishing House.
- Hieronim.** 1973. Der Brief Nummer 57: Über die beste Art des Übersetzens. V: Hans Joachim Storing, ur. *Das Problem des Übersetzens*, 1–13. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- . 1995. *Letters and Select Works.* Uredil Philip Schaff. Nicene and Post-Nicene Fathers 6. Peabody, MA: Hendrickson.
- . 2010. Pismo Pamahiju o najboljši vrsti prevajanja. V: David Movrin, *Fidus interpres: Zvest prevajalec: Slike iz dveh tisočletij zgodovine prevajanja*, 185–205. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Biblia Hebraica Stuttgartensia.** 1984. Editio Minor. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- King James Version with Apocrypha.** 2018. Oxford World's Classics. Oxford: Oxford University Press.
- Kocijančič Pokorn, Nike.** 2023. O zgodovini slovenskega literarnega prevoda. V: Nike K. Pokorn, Robert Grošelj in Tamara Mikolič Južnič, ur. *Zgodovina slovenskega literarnega prevoda.* Zv. 1, *Pregled zgodovinskega razvoja*, 21–32. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani.
- Krašovec, Jože.** 2001. *Med izvirkom in prevodi.* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- . 2007a. Beseda v prevodu: revizija ali novi prevod Svetega pisma. *Bogoslovni vestnik* 67, št. 3:315–342.
- . 2007b. *Svetopisemska lastna imena: Fonetika, etimologija, prevajanje in transliteriranje.* Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- . 2010a. Gründe für die sprachliche und literarische Vielfalt in den ältesten slavischen Bibelübersetzungen. V: Hans Rothe, ur. *„Biblia Slavica“: Referate bei der öffentlichen Präsentation in der Nordrhein-Westfälischen Akademie der Wissenschaften und der Künste am 28. November 2008*, 6–44. Zürich: Ferdinand Schöningh.
- . 2010b. *The Transformation of Biblical Proper Names.* London: T&T Clark International.
- . 2013. *Prevajanje med teorijo in prakso.* Ljubljana: Založba SAZU, ZRC SAZU.
- . 2023. Prevajanje Svetega pisma po času reformacije. V: Nike K. Pokorn, Robert Grošelj in Tamara Mikolič Južnič, ur. *Zgodovina slovenskega literarnega prevoda.* Zv. 1, *Pregled zgodovinskega razvoja*, 109–127. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani; Cankarjeva založba.
- . 2024. *Okoliščine nastanka in značilnosti celotnih slovenskih prevodov Svetega pisma.* Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca; Založba Družina.
- La Bible de Jérusalem.** 2000. Nouvelle édition revue et corrigée. Pariz: Les Éditions du Cerf.
- Metzger, Bruce M.** 1977. *The Early Versions of the New Testament: Their Origin, Transmission, and Limitations.* Oxford: Oxford University Press.
- . 1991. Problems Confronting Translators of the Bible. V: Bruce M. Metzger, Robert C. Dentan in Walter Harrelson, ur. *The Making of the New Revised Standard Version of the Bible*, 47–72. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Movrin, David.** 2010. *Fidus interpres: Zvest prevajalec. Slike iz dveh tisočletij zgodovine prevajanja.* Ljubljana: Založba ZRC.
- Nestle, Eberhard, Barbara Aland, in Kurt Aland,** ur. 1999. *Novum Testamentum Graece at Latine.* Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Nestle, Eberhard, in Erwin Nestle,** ur. 1979 [1898]. *Novum Testamentum Graece.* Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Poythress, Vern S., in Wayne A. Grudem.** 2000. *The Gender-Neural Bible Controversy: Mutting the Masculinity of Gd's Words.* Nashville, TN: Broadman and Holman.
- Rahlfs, Alfred,** ur. 1979. *Septuaginta: Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes.* Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Reymond, Philippe.** 1967. Vers une traduction française oecuménique de la Bible. V: Walter Baumgartner, ur. *Hebräische Wortforschung: Festschrift zum 80. Geburtstag von Walter Baumgartner*, 231–343. Leiden: Brill.
- Rossano, Pietro.** 1990. From the Vulgate to the New Vulgate. V: David M. Goldenberg, ur. *Translation of Scripture: Proceedings of a Conference at the Annenberg Research Institute*, 193–202. Philadelphia, PA: Annenberg Research Institute.
- Sveto pismo Stare in Nove zaveze: Slovenski standardni prevod iz izvirknih jezikov.** 1996. Uredil Jože Krašovec. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.

Sveto pismo: Stara in Nova zaveza: Jeruzalemska izdaja. 2024. Urednik Jože Krašovec. Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca; Družina.

The Holy Bible: Revised Standard Version. 1973. An Ecumenical edition. New York: Collins.

The Holy Bible Containing the Old and New Testaments with the Apocryphal/Deuterocanonical Books. 1990. New Revised Standard Version. Catholic Edition. Nashville, TN: Thomas Nelson.

Tov, Emanuel. 1988. The Septuagint. V: Martin Jan Mulder in Harry Sysling, ur. *Mikra: Text, Translation, Reading and Interpretation of the Hebrew Bible in Ancient Judaism and Early Christianity*, 161–188. Maastricht: Van Gorcum.

Traduction eocuménique de la Bible. 1977. Pariz: Les Éditions du Cerf.

Weber, Robertus. 1983. *Biblia sacra iuxta Vulgata[m] versionem.* Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

Worth, Roland H. 1992. *Bible Translations: A History through Source Documents.* Jefferson, NC: McFarland.